
Maja RUPNIK-MATASOVIĆ

Izvorni znanstveni rad

Hrvatski institut za povijest,
Zagreb

NEVOLJE S
BUNJEVCIMA:
NAROD SENJSKO-
-MODRUŠKE BISKUPIJE
POLOVICOM 18.
STOLJEĆA
SA STAJALIŠTA
SVEĆENIKA

Građa na kojoj se temelji ovaj rad većinom su još neobjavljene kanonske vizitacije Jurja Wolfganga (ili Vuka) Čolića, senjskog i modruškog biskupa od 1746. – 1764. godine. On je više puta pohodio svoju biskupiju zanimajući se za stanje crkava, materijalnu i duhovnu opskrbu svećenika, a također za stanje u narodu. Ovdje će pozornost biti usmjerena na poslanicu iz najpotpunije i odredbama najbogatije vizitacije, one iz 1751/52. godine.¹

Čolićeva poslanica župnicima

Jedan od najboljih primjera Čolićeve brige za narod jest okružnica² koju je uputio župnicima svoje biskupije u travnju 1752. godine. U tom se pismu spominje opasnost prela za moral mladića i djevojaka, u tolikoj mjeri da je dopuštena i pomoć svjetovne vlasti u kažnjavanju onih koji se sastaju. Druga opasnost koja prijeti čednosti jesu ženske bunjevačke nošnje, koje su muškom spolu, i to pogotovo kod vlašskog naroda, zamamne, te potiču na otimanje djevojaka. To treba spriječiti tako da se ne dopusti vjenčanje djevojkama koje nose bunjevačku odjeću. Treći grijeh kojeg se narod treba čuvati da ne bi zapao u nevolje jesu psovke, na koje svećenici redovito trebaju upozoravati. Poslanica je pisana na hrvatskom kako bi bila razumljiva svim svećenicima (premda su rijetki župnici koji ne čitaju latinski) i narodu, a obiluje srdačnim slikama koje pokazuju iskrenu ljubav biskupa za “ovčice i dušice” njemu i njegovim svećenicima povjerene. Donosim cijeli tekst s

1 Posebno zahvaljujem na pomoći profesorici Ivanki Ivkanec iz Etnografskog muzeja u Zagrebu, koja mi je mnogo pomogla svojim savjetima. Svi krivi zaključci ostaju, naravno, samo moji.

2 U Senjskom arhivu pod oznakom BAS I 51, potpisana Čolićevom vlastitom rukom.

izvornom grafijom,³ a u sljedećim ću se odlomcima pozabaviti svakim problemom posebno:

Vnogo Postovani i Častni GG.[ospoda] Plovani i
ostali Duss Skerbitelyi

Znanoye velle dobro od kulike pogibeli i duhovne skode yesu nochni sastanki od Divoyak i Ditichiev, ki u Prelu skupa dohode. Akoprem u sebi drugaćie dobri, possteni, kadse skupa često sastaju u nochnoy dobi, neznam, akose to vech more rech potle. Zemlya lipa, naressena svakom zeleninom, vochiem, i cvichiem: bistra i lipa voda, doklesu po sebi; sastavliene skupa Zemlya i voda, ućinise blato.

Toga radi polak duxnosti Nasse nastojajuch za zdvignut svake takove očite pogibelne prilike, nareduyemo na VV.[ele] C.[astnu] P.[ostovanu] GG.[ospodu] Plovane i Duss Skerbitelye, truditise za izkorenit ove neprilićne nočne u Prelu sastanke, pripovidajuch od Nasse Strane to isto: nagovarajuch svojom umichiom i razlogih: najkassnye nalaxayuch, i s-pomočiom oblasti svitovne nepokorne pepsati; kadi prisilyeni bit hochiemo i duhovnimi castigami ovo prelo izkorenit.

Joss pogibelniye buduch halye Bunjevasske za takov xenski spol, za kim hitajuchse vlasski narod, primamljuje vnoge k-sebi na izgubljenje Vere i Dusse o tulikih yur pogubljenih.

Toga radi duxni yesmo svom pomnyom za zdvignut ovu priliku, Dussam skodglivu, i halye ote tako pripovidat, da niyedna Divoyka Bunjevasska, ka nepromini takovo ruho, nimase nigdar venćat. Ča hochie znat svaki marglivo i pod Sveti posluh oversit.

Kako ćovik s-vnogom Kljetvom napunise svake zlochie, vir multum iurans replebitur iniquitate; tako i od onoga Sella i Kuch gnihovih nechie izach svako tarenye od zlih vrimen, littin, nevolj, i svake skode, polak nedvoybenoga svidoćanstva Duha Svetoga: et plaga non recedet de domo ejus.⁴ Bitchie Skerb priveлика V.[ele] P.[ostovane] C.[astne] GG.[ospode] Plovanov i ostalih Duss Skerbitelyov, ova dobro Puku istomaćit, i dat razumit: svim duhom i yakostchiom napridovajuch da ovćice, gnim podloxene, s-takovimi Kljetvami, psovkami, illiti ssentivanjem, proklinjanjem, nenaperte Dussu svoyu s-brimenom svakih zloch i nepravednosti, dokleju ćinidu past u yamu vikovićnu od Pakla: tako ravno ne navuku nasse, na svoya Sellischia, kuchie, diczu, blago, zemlyu, svaku suprotivnost, tarenye, nevolyu, i skode.

3 Ova je poslanica već objavljivana, ali ne i komentirana. Usp. HOLJEVAC, 2005: 65-66; PAVELIĆ, 1973: 79-80 (Pavelićev je prijepis nastao prema kopiji iz Arhiva Hrvatske). Hrvatske odredbe o radu donose se u izvornoj grafiji, a latinske su prevedene.

4 Citati su iz Biblije (Knjiga Sirahova 23:11), a toćno glase: "vir multum iurans implebitur iniquitate et non discedet a domo illius plaga", u prijvodu: "Ćovjek koji mnogo priseže pun je zloće i bić ne odstupa od kuće njegove" (izdanje Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1988.).

Ova Mi imasmo na ispunjenje pretesske duxnosti Vam upissat, i naloxit; a vassa bit hochie za marglivo cinit ova vassom pametchiom i vruchiom xelyom Spassensa Dussicz, Vam zauffanah u dello postavit, za nedavat teski razlog Mi i Vi skupa BOGU u ovomu strahovitomu pomanjkanyu. Stim serdačno svako dobro xelech od BOGA, u svete moli-tve priporuĝeni, Vam Biskupski blagoslov Otĝinskim serc-zem udiljujemo. U Senyu na 8. Aprila 1752.

VV.[ele] PP.[ostovane] CC.[astne] GG.[ospode] Plovanov

Spravan sluga

G.[iuraj] W.[olfgang] Biskup Senjski M.[odrusski]

C.[rbavski], m.p.

Prela

Prelo (lat. *nescio*)⁵ potječe od zimskih ženskih sastanaka održavanih između Bogojavljenja i početka korizme, dok nema poljskih radova, svakim radnim danom i blagdanom. Na njima se prelo i vezlo ili komušalo kukuruz, a subotom, kad je bilo posebno svečano, čehalo se perje uz pripovijedanje i pjesmu. Najčešće su djevojke (starije od 15 godina) zvale svoje prijateljice kako bi zajedno pomogle majci u kućanskim poslovima. Međutim, postupno su se na tim ženskim sastancima počeli pojavljivati i mladići, koji bi dolazili i iz udaljenih sela. Njih je tada trebalo ugoštiti večerom, a onda bi se i druženje nastavilo uz glazbu do kasno u noć, a ponekad i do jutra.

U vizitacijama iz 1751./52. prela se spominju nekoliko puta kao pojava koju treba strogo kazniti. Upozorenja o prelima su u pretežito latinskim odredbama većinom pisana hrvatskim, po čemu se vidi kako je biskupu posebno stalo da ih narod čuje i razumije. Predviđene kazne su crkvene i svjetovne. Prvima pripada odredba da djevojke koje pohađaju prela nemaju pravo vjenčati se, čak ni u slučaju trudnoće, a uskraćuje im se i pristupanje misi i pričest, i to po biskupskoj ovlasti.

— *Nemoguchise podnassat nochni zastanki ditich i divoyciz u preliah, kako prilikah nespodobni, i pogibelni; pripovidamo takove s-oblaschiom Biskupskom; zahranuyujuch Nam takove pedepsat, nesamo pripovidanyem, dase te iste divoycizce k-prellu dohodechie nepozakone, da pace i s-ostalom Crikvenom pedepsom kastigayu.*⁶

Pomoć svjetovne vlasti traži se utoliko što se svećenik mora obratiti svjetovnim službenicima kako bi neposlušne

5 Podaci su skupljeni iz HEĆIMOVIĆ-SESELJA, 1985: 201-2 i SEKULIĆ, ²1990: 243-5.

6 Čanak, dodatak za narod 1, BAS I 49.

stavili u klade (vjerojatnije za žene) ili ih izbatinali (vjerojatnije za muškarce). Župnicima je izričito zabranjeno tražiti novac kao kaznu za prijestup.

— *Nikada velepoštovani župnik neće moći slobodno, radi noćnih igara i sastanaka kod Vijenca i Prela ili u mlinu, za kaznu zahtijevati novac, već će se pobrinuti da ih se kazni palicama od strane gospode službenika, ili da budu ukoreni presavijanjem u klade pred vratima crkve.⁷*

Iz prethodne i sljedeće odredbe može se vidjeti da se događalo da djevojke posjećuju mladiće izvan prela, u mlinu ili u njihovim kućama. Takvoj je djevojci, za koju se pokaže da je sama bila u mladićevoj kući, bilo zabranjeno vjenčanje u crkvi. Ta sramota ne pogađa samo djevojke koje ostaju usidjelice, što je inače u selima rijetkost, nego i njihovu rodbinu, pogotovo roditelje, budući da se njih smatra odgovornima za kćerino ponašanje.

— *Nochno pusschianye k-sebi divoyassko od ditichiev, ne more bit, nego pogibel diuoyasstva i duss gnihovih. koye za suskratit polak Nasse Biskupske duxnosti, pripovidamo iste takove sastanke nochno, i k-sebi u kuchiu pusschianye, pod pedepsu alliti castig, da takova divoyka nimase nigdar pozakonit, akobi i nossechia bila, nego da ostane za okor i sramota svih nye pristoyechih, kisu nemarni za takovo pogibelno sastayanye suskratit.⁸*

Odgovornost roditelja vidi se i u drugim primjerima. Roditelji znaju odgađati svadbe dok se ne pripreme darovi, ili u nerealnom očekivanju mladića koji bi bio savršen za njihovo dijete. To može rezultirati djevočinim bijegom, njezinom (prividnom ili stvarnom) otmicom koju organizira, ili požurivanjem vjenčanja zalaženjem u kuću dragoga i stavljanjem roditelja pred gotov čin. Stajalište o takvim slučajevima vidi se u trećoj i četvrtoj odredbi za Perušić:⁹

— *Budući da su i sami roditelji, nerazumno se protiveći udati svoje kćeri za ljude za kojima one žude dugotrajnijim i postojanijim duhom, često izvori i uzroci zala takve vrste, objavljujemo da se ti isti ne mogu protiviti. Ako budu ustrajali tako se nerazumno ponašati, neka također budu podvrgnuti izopćenju iz bogoslužja.*

— *Međutim, nikako ne vrijedi ovaj razlog: da još nisu spremni darovi, niti sve što treba za dugotrajnije gozbe; jer to ne samo da nije nužno, već bi to čak trebalo ispraviti i iskorijeniti. Zar se ne klone veliki muževi, čak i moćni,*

7 Ogulin, 7, BAS I 49.

8 Grobnik, dodatak za narod 1, BAS I 50.

9 BAS I 49.

velikih svadbenih gozbi, te ih hvalevrijedno i kršćanski izbjegavaju? Pogotovo ako će se iz njih, nakon što je jedva itko zadovoljen, rađati teške svađe, ubojstva, i neredi.

Ako su mladić i djevojka među kojima postoji predbračna "prisnost" zaručnici, kažnjavaju se novčanom kaznom.¹⁰ Trudne ("ili neopasane") zaručnice ne smiju se vjenčati.¹¹

Može se pomisliti da su zabrane prela pretjerane, pogotovo jer su u kući redovito i stariji ljudi. Međutim, uzme li se u obzir da mladež, nakon što je posao obavljen, ne samo pjeva i pleše, nego i izvodi različite igre, mora se biskupu priznati da ima pravo na zabrinutost za moralnu čistoću puka. Evo opisa nekih igara:¹²

- *Otimanje vrtena*: U različitim prigodama pri pređenju (kad svu pređu smota u klupko, kad joj mladić podigne ispalo vreteno, kad joj mladić otme vreteno...), djevojka mora poljubiti sve prisutne mladiće.
- *Pošta*: Mladić kuca na vrata i predstavlja se kao pošta za određenu djevojku. Ona izlazi na vrata, poljubi ga i tada zove mladića koji je njoj drag. On dolazi, poljube se, ona odlazi unutra, a on zove djevojku koja mu je draga i tako dok svi ne dođu na red.
- *Cigananje*: Jednog mladića šalje se na ognjište ("u mrak"), a on putem šapne voditelju koju djevojku da mu se pošalje. Tako voditelj *pocigana* sve parove pa sa svojom djevojkom i sam ide u mrak, dok oni koji zbog žalosti ili drugih razloga ne idu u *cigane* razgovaraju ili pjevaju. Kad se *pociganani* vrate iz mraka, zadnji mladić stane pred vrata, zove svoju djevojku i opet se svi redom ljube kao u *pošti*.
- *Deranje vola*: Mladić prekriven plahtom glumi vola, dok se drugi pretvara da ga štapom kolje, dere mu kožu i prodaje meso. Treći stoji zavezanih očiju u mraku i određuje kome pripada koji dio vola, od glave do papka, premda sam ne vidi što određuje (pita ga se samo: "Komu ovo?", bez određenja). Dijeljenje nekih dijelova vola navodno izaziva velik smijeh.

Upravo zbog tih šaljivih igara mladića i djevojaka, prela su bila pogodna mjesta za sklapanje brakova te su na njih često zalazile i ženidbene posrednice, *provodadžije*.

10 Svjedočanstvo Franje Tome Carine, bakarskog župnika 1752. g., BAS I 50.

11 Grobnik, 6, BAS I 50

12 HEĆIMOVIĆ-SESELJA, 1985: 201-2. Ona ih naziva "šalama".

Za početak bi trebalo odgovoriti na pitanje tko su Vlasi, a tko Bunjevci. Međutim, to u historiografiji nije jasno ni konačno riješeno, pa ću ovdje razgraničiti pojmove samo koliko je nužno za razlikovanje u vizitacijama. Prema kontekstu u kojem se u vizitacijama spominju ti pojmovi može se zaključiti da se termin Vlasi koristi za ljude pravoslavne vjere. Njihova se etnička pripadnost¹³ iz samog teksta ne može iščitati. Burić ih u svojoj knjizi¹⁴ o Senjskoj i Modruškoj biskupiji zove nesjedinjenim Vlasima (*schismatici*). Iako ih je bilo i prije, većina je došla kad su 1689. godine Lika i Krbava oslobođene od Turaka, a potjecali su dijelom iz Dalmacije, dijelom iz Turske, a dijelom iz Otočke i Brinjske kapetanije.¹⁵ Na prijelazu iz 17. u 18. st. bilo ih je oko 700 kuća u Lici i Krbavi, a nastanjeni su najviše u: Brlogu, Dabru, Prokikama, Lučanima, na kosinjskom području, u Ogulinu, Oštarijama, Modrušu, posebno u Plaškom, Otoku, Carevom Polju, Munjavi, Dubravama, Gomirju, Tržiću, Poloju, Perjasici, Blagaju.¹⁶

S druge strane, izgleda da se naziv Bunjevci koristi za katoličko stanovništvo, također neodređene etničke pripadnosti, doseljeno u Liku. U izvješću župnika u Gornjem Pazarištu poslanom biskupu Brajkoviću 1700. spominju se katolički Vlasi, tj. Bunjevci: "Valachi catholici alias Bunievczy, quorum domus plurimae".¹⁷ Oni su se u Liku doseljavali u nekoliko navrata. Prvi put su stigli iz Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine preko Ravnih kotara 1605. god. u Lič i Krmpote, zatim 1627. opet u Lič te od 1654. u Velebitsko podgorje i zaleđe.¹⁸ Nalazi ih se najviše u župama Smiljan (48 kuća 1733.), Lički Novi (4 kuće 1733.), Gornje Pazarište (Klanac; 36 kuća 1696.), Donje Pazarište, Perušić (20 kuća 1733.), Lovinac (150 kuća 1733.), Br-

13 Termin "etnička pripadnost" koristim da bi se izbjegli vrijednosni sudovi obično vezani za pojmove poput nacionalnost i sl. Osim toga, kao što se vidi iz teksta, u izvorima iz vremena o kojem se govori suvremenicima je važnija bila vjerska, nego etnička pripadnost.

14 BURIĆ, 2002. Vlasima su se još bavili KUDELJIĆ, 2007. i MIRDITA, 2004.; Bunjevcima ČERNELIĆ, 2006., HOLJEVAC, 2005., HORVAT, 1941. i PAVELIĆ, 1973.

15 BURIĆ, 2002: 172.

16 Izvješće biskupa Martina Brajkovića c. 1700., u: BOGOVIĆ, 2003: 419-420.

17 BURIĆ, 2002: 135, b. 412. Burić katoličkim Vlasima ne zove samo Bunjevce, već i dio Vlaha koji su živjeli u planinskim krajevima Like i još u 15. st. bili pastiri. Dio njih bili su pravoslavci, a dio je odan franjevačkom samostanu kod Medka. Burić također Bunjevce doseljene 1605. god. ponekad naziva Vlasima (str. 169).

18 PAVELIĆ, 1973: 60, HOLJEVAC, 2005: 62.

log (12 kuća 1700.).¹⁹ U Sv. Jurju, Krmpotama (40 kuća 1700.), Jablancu i Krasnu pomiješani su s pravoslavicima, ali svećenik je samo katolički.²⁰

Kontakte katolika s Vlasima Crkva ne zabranjuje samo u obliku ženidbe, nego se ne dopušta ni trgovina ni prijateljevanje s njima. Takvi kontakti, naime, mogu proizročiti pokolebanost u vjeri, kako klera, na koji se odnosi sljedeća odredba, još više puka koji nije dovoljno teološki obrazovan da bi se znao obraniti od krivovjerja.²¹

- *Prisiljeni smo opet najoštrije zabraniti svaku trgovinu, prijateljstvo s Vlasima, ... u čitavoj župi i župama brodske oblasti, pod kakvom god izlikom da se izvodi. ... ako se tko bude drznuo od toga odstupiti, ... ovaj ćemo kler posve sigurno vrlo strogo ukoriti, čak i kaznom zatorora.*²²

Da je nošnja bila vrlo osjetljivo pitanje, pokazuje i poseban "Dodatak za narod o nošenju odjeće", donesen u prosincu 1751. za mjesta Brlog, Gornje i Donje Pazarište, Smiljan, Sv. Mihael (tj. Lovinac) i Gračac.²³ To su mjesta u kojima je, prema navodima vizitacija još iz vremena biskupa Brajkovića, bilo najviše Bunjevaca.

- *Spoznayuchise, yoschie i od Gospodnje zapovidne telesne, nedostojno i neprilično vasse ruho, jednako vlasskomu Narodu, od koga grabese zato, pelyu, da i sille vasse Kchiere, i one pak povlassene gube Verru pravu i spassiteljnju, dussu svoyu, i BOGA, nagovaramo radi toga najpervo Otčinskom i Pastirskom xeljom, da ovo neprilično ruho vasse i vlassko ostavite, ućinjeni pravi Kattolici, i xivljenjem, i pravim načinom vassega ruha; drugaće prisiljenismo nepustit vech zakopat u Svetu Zemlju nijednu xensku glavu, zvan koya ide u ruhu Kattolicanskomu.*

Mara Hećimović-Seselja²⁴ kaže da o nošnji perušičkog kraja, koja pripada skupini dinarske nošnje, nema pisanih

19 Vizitacije biskupa Sebastijana Glavinića 1696., Martina Brajkovića 1700. i Ivana Antuna Benzonija 1733., BURIC, 2002: 77-84, 131-143.

20 Izvješće biskupa Martina Brajkovića Svetoj Stolici c. 1700. g., BOGOVIĆ, 2003: 420.

21 Crkveno pravo, doduše, predviđa mogućnost ženidbe katolika s nekatolicima. Međutim, izgleda da se u praksi vjerovalo da ženidbena veza s pravoslavicima sigurno dovodi i do gubitka vjere (pogotovo kad je katolička strana bila ženska). Usp. GROSS – SCHUELLER, 1930 : 70-71 (odredbe za određivanje vjerozakonske pripadnosti djece u mješanim brakovima), 297-298, 311-312, 316-317.

22 Moravice, 7, BAS I 49.

23 BAS I 49.

24 1985: 98.

izvora. Međutim, prema podacima iz vizitacija i studija o narodnim nošnjama, nešto se može zaključiti.

U Čolićevo doba u Lici su postojale dvije vrste nošnji. Jedna, ona koja i danas postoji kao lička narodna nošnja, i ta je bila uobičajena u onim krajevima. Drugu su sa sobom donijeli Bunjevci (zadnji put krajem 17. st.) i ta je više sličila nošnji bačkih Bunjevaca, a ujedno i nošnjama pravoslavaca. Potvrđuje to i Andrija Josip Mandal, vojni svećenik za cijelu Liku, koji u svojim izvještajima iz 1733. piše: "Bunjevac, kako se ovdje nazivaju oni katolici koji nose odjeću sličnu Vlasima, a ponešto su im slični i što se tiče prehrane i običaja, te navika."²⁵ Dodatne potvrde nalazim u tome što slika na pozivnici za izložbu o Bunjevcima u Lici Gradskog muzeja u Senju prikazuje upravo bunjevačku, a ne ličku nošnju, te u tome što formulacije biskupovih odredbi upućuju na to da je razlike moralo biti upravo u obliku nošnje. Slijede slike i opisi ženske odjeće iz obje tradicije.²⁶

Košulja bunjevačkih djevojaka bila je bijela, dugih rukava te vezena čipkom (za svečanije prigode). Preko košulje nosio se vrlo uzak strukirani prsluk koji dopire do struka ili se širi preko bokova (često kod bačkih Bunjevaca). Donja je suknja, nošena preko skuta (donjeg rublja) i tkana od lana ili pamuka, mogla pri dnu biti ukrašena čipkom. Gornja suknja, predena od vune, nabrana u struku, šarena ili jednobojna, dopire otprilike do gležnjeva. Kod bačkih Bunjevaca, a moguće i kod ličkih (Bunjevka na slici bi to mogla imati), ispod donje suknje nosio se *turnir*²⁷, komad platna u obliku srpa, koji se opasivao oko kukova kako bi ih popunio, te bi gornja suknja ljepše

25 BURIĆ: 2002: 132, b. 398. Bunjevci su se, kao i Vlasi, bavili stočarstvom.

26 Opisi prate slike te podatke iz djela: RADAUŠ RIBARIĆ, 1975: 24-28 i 30-34; SEKULIĆ, ²1990: 193-203 te HEČIMOVIĆ-SESELJA, 1985: 98-106. Svi oni opisuju nošnju u nešto modernijem razdoblju (kraj 19., početak 20. st.). Radauš Ribarić piše o dinarskoj nošnji, a Sekulić se bavio posebno bačkim Bunjevcima. Hečimović-Sesolja bavi se tradicijom sela Perušićkog kraja i nisam sigurna jesu li ta sela upravo bunjevačka. Ona Bunjevce nigdje izričito ne spominje, međutim, govor tih sela je štokavska ikavica, kao kod Bunjevaca. Kod Pavelića (1973: 7-8) vidi se da je u Perušićkom kraju bilo i starosjedilaca i doseljenih Bunjevaca. Neki detalji nošnje i običaja koje Hečimović-Sesolja opisuje izgledaju kao da su se lička i bunjevačka tradicija ondje pomiješale (ne bi bilo čudno da se tijekom godina ličko bacanje kamena s ramena spojilo s bunjevačkim prelima, praktična lička obuća - opanci oputari - s bunjevačkim širokim suknjama). U opisu posebno ističem iz kojeg je djela uzet neki pojam. Sekulić upućuje na bačku (sigurno bunjevačku) tradiciju, a Hečimović-Sesolja na ličku. O nošnjama, zapravo o odnosu prema nošnjama, govori i ČERNELIĆ, 2006: 31-34 gdje iz razgovora s primorskim Bunjevcima proizlazi da je tradicija nošnje kod njih sada zamrla.

27 SEKULIĆ, ²1990: 195.

Sl. 1. (lijevo)

Djevojka Bunjevka u narodnoj nošnji, preuzeto iz knjige L. S. von Habsburg, *Jahtom duž hrvatske obale* (1870. - 1910.), Hannover - Čakovec, 1998.

Pozivnica za izložbu Bunjevci – 400. obljetnica doseljenja Gradskog muzeja Senja, svibanj 2005.

Sl. 2. (desno)

Lička narodna nošnja – slika sa stranice www.hr-vatskifolklor.com (preuzeto iz: Muraj, Aleksandra: *Ličke narodne nošnje*, Radost, 49 (1999), 9; 20., Naša djeca d.d., Zagreb).

padala. Preko suknje stavljala se pregača, koja je kao i sva ostala odjeća mogla biti jednostavnija ili svečanija. Po zimi se odijevao još i ogrtač (*čurdija*; Sekulić) bez rukava, dug otprilike do koljena (v. sliku). Svečana se odjeća nosila na prela, a tek od početka 20. stoljeća i u crkvu. Dodatak nošnji je marama, ili za glavu ili za vrat. Međutim, djevojke ne nose marame²⁸, nego hodaju gologlave, kose upletene u pletenicu i savijene u punđu. Izgleda da su se obućom Bunjevke najviše izjednačile s Ličankama, budući da obuća bačkih Bunjevki (papuče slične natikačama, a često i bose noge) nije prikladna ličkoj klimi i terenu. U Lici se nose lanene, pamučne ili vunene čarape (Hećimović-Seselja; za djevojke su bijele, crvene i smeđe, a za udane žene crne ili plave) te različite vrste cipela od kože. Od nakita djevojke u Lici češće su oko vrata nosile sitne koralje nego dukate uobičajene u Bačkoj.

S druge strane, ličke su djevojke nosile malo ispod gležnja crne vunene suknje, koje nisu bile podstavljane. Na njih se stavljala pregača (*zaslan*; Hećimović-Seselja) ukrašena šarenim kvadratima i obrubljena resama. Bijela platnena košulja prekrivala se gornjim dijelom suknje, koji je bio krojen u obliku prsluka (Hećimović-Seselja, *buštan*)²⁹,

28 Ovaj se podatak odnosi na bačke Bunjevke. Ličke su možda hodale bez marame, ali zbog vjetera u ličkom podneblju, to vjerojatno nije bio čest slučaj.

29 U njezinoj knjizi, str. 253, slika buštana i suknje više nalikuju na bunjevačku nego na tradicionalno ličku nošnju.

ali otvoreniji i manje pripijen od bunjevačkog. Buštani se bojom slažu ili sa suknjom ili s optokom na suknji (za starije žene plavom, za mlade zelenom, a za djevojke crvenom). Oko struka bi se vezao pojas (*tkanica*) tkan od raznobojne vune. Cipele su bile opanci, krojeni od kožnih traka ispod kojih bi se navlačile vunene čarape. Na glavama se redovito nosila marama.

Lako je shvatiti zašto se svećenicima (pogotovo Ličanima) lička nošnja činila čednijom. Bunjevačka je nošnja svakako, pogotovo krojem, više isticala ženske atribute. Kod Ličanki nije bilo uskih prsluka i isticanja struka ni ukrasne čipke kao kod Bunjevki. Suknje su bile duže i pokrivala su više noge nego kod bunjevačkih djevojaka, koje su znale ići gologlave. Međutim, Crkva je bunjevačkoj nošnji najviše zamjerala što je bila vrlo slična vlaškoj, tj. pravoslavnoj, te je zbog sličnosti, poticala na uspostavljanje kontakata, koji su opet ugrožavali vjeru.

Razlika između pravoslavnih i katoličkih nošnji bila je boja veza. Naime, vezeni ukrasi na prsluku, pa i pojas (*tkanica*) na suknji katolika bili su tamne, smeđe, narančaste ili ljubičaste boje, dok su pravoslavci nosili, doduše još uvijek tamnu, ali svjetliju i upečatljiviju poput višnje crvenu boju.³⁰

Kao i u slučaju prela, biskupova bojazan u vezi s otmicama nije bila neopravdana. Naime, petnaest godina prije u ogulinskom kraju djevojku imenom Ana Vidoš (*Verdoss*)³¹ neki Vlah odveo je prvo u Tršće, a odatle u Krstinju.³² Prema latinskom izrazu *abducta fuit*, može se zaključiti da se doista radilo o otmici, a ne o dobrovoljnom odlasku. Nažalost, izvješće ne spominje kako se Ana odijevala. Međutim, ako je točno nagađanje da je njezino prezime zapravo bilo Vidoš, to bi moglo upućivati na bunjevačko porijeklo.

Kletve

Zadnja točka u Čolićevoj okružnici jest dužnost svećenika da upozoravaju na zlo koje donose kletve. Naime, prema tumačenju citata iz Knjige Sirahove, psavač ili krivokletnik – u svakom slučaju čovjek koji koristi riječi u nedopustivom smislu – navlači Božju osvetu na svoju obitelj i svoj imetak, a onda i na cijeli narod. Psovke i proklinanje stoga su jedno od najčešćih stavki u osobnim vizitaci-

30 Za informaciju zahvaljujem prof. Ivanki Ivkanec, usmena komunikacija.

31 Iako bi uobičajen prijepis prezimena Verdoss bilo Vrdoš, Vidoš mi se čini najboljim rješenjem budući da prezime Vrdoš u Hrvatskoj ne postoji. Prezime Vidoš, s druge strane, često je upravo u Ogulinskom kraju (i oko Imotskog), a mjesto Vidoši postoji blizu Livna, dakle, u kraju iz kojeg su se vjerojatno doselili Bunjevci (v. Telefonski imenik HT-a, Leksik prezimena SRH i Šimunović 2006).

32 Svjedočanstvo Pavla Jurašića, župnika u Oštarijama 1747. g., BAS I 46.

jama, i za ponašanje puka i za ponašanje klerika. Svećenici su odgovorni da ljude upozore na opasnost koja od psovki prijeti svima (koja im, dapače, ugrožava egzistenciju, jer ako ljeto ne donese određene plodove, svi zimi skapavaju od gladi). Međutim, da ni sami svećenici nisu imuni od tog zla, vidi se iz sljedećih izjava:

- *Na to sam zatražio i kanonike Andriju Kovačića i Barčića, neka uklone te frulače, neprikladne svetoj svećanosti, i kada mi je odgovorio Barčić: “Kakva je to prepotencija?” , pridodao sam da nisam ni nesposoban, tj. bedast: napao me nazivom magarca. ...³³*
- *Klerici proklinju, kao što je Batistić nedavno rekao: “Neka bi tri Vrazi u njega išli.” ... Narod proklinje strahovito: “Sve te ubilo, časa je BOG stvoril”, osobito neka udovica, koja stanuje tu kraj zdenca.³⁴*

Svećenici se, kad žele iznijeti pritužbe na puk ili subraću, većinom obaziru na psovke u kojima se spominju religiozni pojmovi (Bog, vrag i sl.). No, postoji i psovanje koje bi se moglo nazvati narodnim, koje je na granici kletve i igre riječima, i iz kojeg možda potječe izjava gore spomenute udovice. Naime, čobani i žene perušičkog kraja³⁵ znali su organizirati natjecanje tko će znati što više ružnih riječi i izraza. Natjecanje se održavalo s jednoga kraja pasišta do drugog, ili na pragovima nasuprotnih kuća, a znalo je dosta dugo potrajati. I u ta su natjecanja znale uletjeti “religiozne kletve”, a javljaju se i magična bića, kao što se vidi iz donjih primjera. Kad se sve to uzme u obzir, nije čudo da su se svećenici posebno žalili na to da narod strahovito psuje.

Kud odio, kući ne pogodio. – I tebe vile odnile.

S dušom se ne podilio. – I tebi vile kosu plele.

Boga ne vidio. – I ti slip odio ...”

”Vide sprdačine i ruge. – Šuti, neopraniće jedna.

Gladeži jedna. – Od vraga si odpala i vrag si.

Bena si i od bene si otpala. – Imaš blatnu dušu i crn jezik...

Hećimović-Seselja na istome mjestu također navodi da se najtežim uvredama smatralo vrijeđanje roditelja i nazivi “tat” i “bludnica”. Kaže i da se na proklinjanje loše gledalo te da se pri sklapanju ženidbe provjeravalo imaju li mladić ili djevojka običaj proklinjati. To pokazuje da su župnička upozorenja utjecala barem na moralna stajališta, ako ne i na narodnu praksu.

33 Svjedočanstvo Nikole Sepića, bakarskog kanonika, BAS I 50.

34 Svjedočanstvo Antuna Orebića, bakarskog kanonika, BAS I 50.

35 HEĆIMOVIĆ-SESELJA, 1985: 128.

Ovaj rad pokazuje koliko života iza sebe skrivaju često suhoparni zapisi kanonskih vizitacija. U samo jednoj poslanici biskupa Čolića može se otkriti čitavo blago etnografskih, socijalnih, crkvenih i povijesnih podataka. Područje Senjsko-modruške biskupije polovicom 18. st. počinje se oporavljati od rata. U uputama koje biskup daje svećenicima, a posredno i svome narodu, vidi se da se odnosi između starosjedilaca i nedavno doseljenog stanovništva tek normaliziraju. U raznim su slučajevima i uvjetima (progoni, tursko osvajanje i njihovo protjerivanje) došli ljudi različite vjere i običaja. Cilj tadašnje crkvene uprave, koji se može iščitati iz crkvenih zapisa, jest da doseljeni katolici zanemare posebnosti u svojim običajima (redom u ponašanju, odijevanju i govoru) kako ne bi postupali protiv nauka i morala Crkve, te kako bi se lakše složili sa starosjediocima (protiv pravoslavaca) te se zajedno posvetili obnovi i razvoju siromašnog i ratom opustošenog kraja.

ARHIVSKO GRADIVO

Kanonske vizitacije Senjske i Modruške ili Kravske biskupije, dokumenti iz Biskupskog arhiva u Senju pod oznakama BAS I 46, BAS I 49, BAS I 50, BAS I 51.

LITERATURA

- BOGOVIĆ, M. (2003), *Senjsko-modruška ili Kravska biskupija: Izvješća biskupa Svetoj Stolici 1606-1912*, Zagreb.
- BURIĆ, J. (2002), *Biskupije Senjska i Modruška u XVIII. stoljeću*, Gospić.
- ČERNELIĆ, M. (2006), "Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta", *Studia ethnologica Croatica*, vol. 17, br. 1, str. 25-49, Zagreb.
- GROSS, K. – SCHUELLER, H. (1930), *Udžbenik crkvenog prava Katoličke crkve* (prev. Milan Novak), Zagreb.
- HEĆIMOVIĆ-SESELJA, M. (1985), *Tradicijski život i kultura ličkog sela Ivčević Kosa*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.
- HOLJEVAC, Ž. (2005), "Lički i primorski Bunjevci", *Hrvatska revija* br. 3, god. V., str. 61-66, Zagreb.
- HORVAT, R. (1941), *Lika i Krava*, II, Matica hrvatska, Zagreb.
- KUDELIC, Z. (2007), "Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663.-1670.)", *Povijesni prilozi* 32, god. 26, str. 119-182.

Leksik prezimena Socijalističke republike Hrvatske (1976), Matica hrvatska, Zagreb.

MIRDITA, Z. (2004), *Vlasi u historiografiji*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

MURAJ, A. (1999), "Lička narodna nošnja", *Radost* 49, 9, 20, Naša djeca d.d., Zagreb.

PAVELIĆ, R. (1973), *Bunjevci*, Zagreb.

RADAUŠ RIBARIĆ, J. (1975), *Narodne nošnje Hrvatske*, Spektar, Zagreb.

SEKULIĆ, A. (²1990), *Bački Bunjevci i Šokci*, Školska knjiga, Zagreb.

ŠIMUNOVIĆ, P. (2006), *Hrvatska prezimena*, Golden marketing - Tehnička knjiga d.d., Zagreb.

Telefonski imenik Hrvatskog Telekom: www.tportal.hr/imenik

Maja RUPNIK-MATASOVIĆ
**Nevolje s Bunjercima:
narod Senjsko-modruške
biskupije polovicom 18.
stoljeća sa stajališta
svećenika**

NEVOLJE S BUNJEVCIMA: NAROD SENJSKO-
MODRUŠKE BISKUPIJE POLOVICOM 18.
STOLJEĆA SA STAJALIŠTA SVEĆENIKA

Ključne riječi: Senjska biskupija, Crkva, Vlasi, Bunjevci, prelo, narodna nošnja, kletve.

Rad se posebno usmjerava na probleme koji se u kantskim vizitacijama senjskog biskupa Jurja Vuka Čolića (1746.-1764.) pojavljuju vezano za relativno nedavno (većinom u drugoj polovici 17. stoljeća) doseljene Bunjevce. Bunjevački posebni običaji i nošnje koje podsjećaju na pravoslavne unijeli su pomutnju među katolike na ratom i vjerskim razlikama uzburkanom području Like i Krbave. Ovdje se na jednoj biskupovoj okružnici iz 1752. godine pokušalo pokazati koje mjere biskup predlaže kako bi župljane što čvršće povezao u zajedništvo nužno za napredak društva u tim krajevima.

TROUBLES WITH THE BUNJEVCI: THE PEOPLE
OF THE SENJ-MODRUŠ DIOCESE AT THE
MIDDLE OF THE 18TH CENTURY FROM VIEW
POINT OF PRIESTS.

Keywords: Diocese of Senj, Catholic Church, Vlachs, Bunjevci, "prelo", national costume, cursing

This paper analyses the canonical visitations made by Juraj Vuk Čolić, bishop of Senj in the middle of 18th century. Special attention is given to the changes brought by the newcomers to this diocese, Bunjevci, who differ from the earlier settlers in their clothing and customs. This seems to create problems among the people and here it is explored what kind of solutions the bishop proposes to bring back the balance necessary for any kind of progress. The basis for this research is a circular letter sent by the bishop to the priests of diocese of Senj in April 1752.